

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.56:338.48

Білоцерківський О.Б.

кандидат технічних наук,
доцент кафедри комерційної, торговельної
та підприємницької діяльності,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

ТУРИСТИЧНІ ПОСЛУГИ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

У статті проведено аналіз та визначено тенденції розвитку туристичних послуг з використанням таких методів: аналіз структури, індексний аналіз, кореляційно-регресійний аналіз. Зроблено порівняння структури міжнародної торгівлі комерційними послугами в Україні та світі. Визначено, що торгівля туристичними послугами є важливою складовою міжнародної торгівлі. Досліджено динаміку послуг, пов'язаних з подорожами. Негативне сальдо свідчить про неефективність туристичної індустрії України. Побудовано адекватні авторегресійні моделі експорту та імпорту торгівлі подорожами та зроблено точкові прогнози для експорту та імпорту міжнародної торгівлі подорожами на 2017-2018 рр.

Ключові слова: міжнародна торгівля, туристичні послуги, статистичний аналіз, тенденції розвитку, експорт та імпорт, торговельне сальдо, авторегресійна модель, точковий прогноз.

ТУРИСТИЧЕСКИЕ УСЛУГИ КАК ВАЖНЫЙ АСПЕКТ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ

Белоцерковский А.Б.

В статье проведен анализ и определены тенденции развития туристических услуг с применением таких методов: анализ структуры, индексный анализ, корреляционно-регрессионный анализ. Выполнено сравнение структуры международной торговли коммерческими услугами в Украине и мире. Определено, что торговля туристическими услугами является важной составляющей международной торговли. Исследовано динамику услуг, связанных с путешествиями. Негативное сальдо свидетельствует о неэффективности туристической индустрии Украины. Построены адекватные авторегрессионные модели экспорта и импорта торговли путешествиями и сделаны точечные прогнозы для экспорта и импорта международной торговли путешествиями на 2017-2018 гг.

Ключевые слова: международная торговля, туристические услуги, статистический анализ, тенденции развития, экспорт и импорт, торговое сальдо, авторегрессионная модель, точечный прогноз.

TOURIST SERVICES AS AN IMPORTANT ASPECT OF INTERNATIONAL TRADE

Bilotserkivskiy O.

The article is devoted to statistical analysis and trends of tourist services development. The methods such as the structure analysis, the index analysis and the correlation-regression analysis were used. The structure of international trade in commercial services in Ukraine and the world is compared. It is determined that trade in tourist services is an important component of international trade. The dynamics of the services related to travel has been studied. Negative balance indicates inefficiency of the tourist industry in Ukraine. Adequate autoregressive models of export and import of travel trade are constructed. During 2017-2018 the point forecasts for the export and import of international travel trade are made.

Keywords: international trade, tourist services, statistical analysis, development trends, export and import, trade balance, autoregressive model, point forecast.

Постановка проблеми. Традиційною і найбільш розвиненою формою міжнародних економічних відносин завжди була і залишається міжнародна торгівля, на частку якої припадає до 2/3 вартості всіх транскордонних економічних потоків [1, с. 5]. Важливою складовою міжнародної торгівлі, крім торгівлі товарами, є торгівля послугами, адже за даними [2, с. 11] з 2006 по 2016 роки світовий експорт послуг виріс з 2,9 до 4,8 трильйонів доларів США, причому торгівля подорожами та іншими послугами зросла найбільше, в 1,7 рази. У зв'язку з цим,

актуальним є питання статистичного аналізу та тенденцій розвитку туристичних послуг як важливого аспекту міжнародної торгівлі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням туристичних послуг як важливої складової міжнародної торгівлі присвячені праці таких вчених як К.В. Антонюка, І.М. Буценко, К. Вілсона, Н.В. Козубової, Антоніо Массіо, Т.Д. Павлюка, Ю.А. Савінова та ін. Разом з тим, результати попередніх досліджень міжнародної торгівлі туристичними послугами вже морально

застаріли або автори цих праць застосовують вже готові прогнози, зроблені WTO, що і обумовлює необхідність проведення даного наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є статистичний аналіз і тенденції розвитку туристичних послуг як важливого аспекту міжнародної торгівлі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Порівняємо структуру міжнародної торгівлі комерційними послугами в Україні та світі за 2016 рік (табл. 1, [2, с. 121; 3, с. 374]):

Таблиця 1. Структура міжнародної торгівлі комерційними послугами

Категорія	Експорт, %		Імпорт, %	
	Україна	Світ	Україна	Світ
Послуги, пов'язані з товарами	11,1	3,5	0,9	2,3
Транспорт	44,0	17,7	21,2	21,8
Подорожі	8,9	25,1	49,2	25,5
Інші комерційні послуги	36	53,7	28,6	50,3
Усього	100	100	100	100

Джерело: складено автором на основі [2; 3]

Як слідує з таблиці 1, структура міжнародної торгівлі комерційними послугами в Україні дещо відрізняється від світових тенденцій. Так в експорті України перше місце (44%) займає торгівля транспортними послугами, друге – іншими комерційними послугами (36%), третє – послугами, пов'язаними з товарами (11,1%) і лише четверте – подорожами (8,9%). У той же час, у світовому експорті перше місце займають інші комерційні послуги (53,7%), друге – подорожі (25,1%), третє – транспорт (17,7%), подібну структуру має і світовий імпорт. Навпаки, структура імпорту України кардинально відрізняється від її експорту: тут переважають подорожі (49,2%), інші комерційні послуги (28,6%), транспорт (21,2%), що, за деяким виключенням, нагадує структуру світового імпорту. Отже, імпорт комерційних послуг в Україні розвивається в контексті світових тенденцій, адже сьогодні на ринку туристичних послуг України переважає виїзний туризм [4, с. 171]. Таким чином, торгівля туристичними послугами є важливою складовою міжнародної торгівлі як в Україні, так і в світі.

Розглянемо більш докладно динаміку послуг, пов'язаних з подорожами, за даними Держкомстату України про динаміку структури експорту-імпорту послуг протягом 2008-2016 років (табл. 2, [5]). Ефективність або збитковість міжнародної торгівлі подорожами визначимо за допомогою такого показника як торговельне сальдо.

Як слідує із табл. 2, протягом 2008–2016 років негативне сальдо міжнародної торгівлі подорожами в 17 разів перевищувало позитивне, що свідчить про збитковість торгівлі туристичними послугами в Україні за досліджуваній період. Максимальний експорт торгівлі подорожами в Україні спостерігався у 2008 р. з подальшим скороченням у 2009 р. на 39%. За цей же період імпорт торгівлі подорожами зменшився на 34%. Таке скорочення торгівлі туристичними послугами як в Україні, так і за її межами пояснюється фактором світової фінансової кризи. Це свідчить про те, що можливості населення скористатися туристичними послугами перебувають у прямій залежності від їх матеріального становища та економічного стану держави в цілому. У подальшому спостерігалось скорочення експорту торгівлі подорожами в Україні та відповідне збільшення імпорту, що відобразилося у негативному торговельному сальдо. Найбільше зростання експорту торгівлі подорожами було у 2012 році і становило 30%, що пов'язане з проведенням чемпіонату Європи з футболу «Євро-2012» в Україні. У 2014-2015 роках спостерігалось падіння експорту (-36%) та імпорту (-12%) торгівлі туристичними послугами, що пов'язане з російською анексією Криму та військовими діями на Донбасі, оскільки, враховуючи тільки окупацію Криму, країна втратила близько 30% рекреаційно-туристичного потенціалу. Також, військові дії на Сході України та серія терактів у багатьох містах погіршили імідж країни. Таким чином, міжнародна торгівля подорожами віддзеркалює нерівномірний розвиток туристичної галузі України і свідчить про її неефективність через недостатню підтримку з боку держави, відсутність стратегії розвитку туристичної індустрії, погіршення матеріального становища населення і економічного стану держави в цілому, зовнішні негативні чинники та ін.

Визначення тенденцій розвитку міжнародної торгівлі туристичними послугами проведемо за даними

Таблиця 2. Динаміка експорту-імпорту торгівлі подорожами в Україні протягом 2008-2016 років

Рік	Експорт, тис. дол. США	Темп приросту експорту, %	Імпорт, тис. дол. США	Темп приросту імпорту, %	Торговельне сальдо, тис. дол. США
2008	492876,4		426004		66872,4
2009	299207,8	-39,29	282979,8	-33,57	16228
2010	381111	27,37	347223,5	22,7	33887,5
2010*	253053,1	-15,43	346708,4	22,52	-93655,3
2011*	301902,4	19,3	460495,8	32,82	-158593,4
2012*	392542,7	30,02	569274,9	23,62	-176732,2
2013*	358108,5	-8,77	678919	19,26	-320810,5
2014*	228049,1	-36,32	681021,7	0,31	-452972,6
2015*	200937	-11,89	597645,5	-12,24	-396708,5
2016*	205236,28	2,14	603216,51	0,93	-397980,23
Разом					116987,9 -1997452,73

* Інформація за 2010-2013 наведена без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, за 2014-2016 – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: розраховано автором на основі [5]

про експорт та імпорт подорожей в Україні протягом 2008-2016 років (рис. 1, [5]):

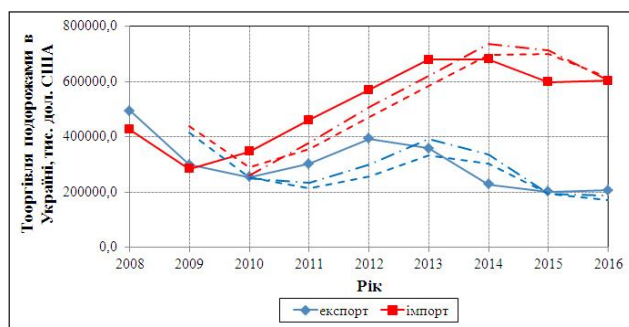

Рис. 1. Експорт та імпорт подорожей в Україні за 2008-2016 роки [5]

Практика свідчить про те, що не завжди вдається побудувати моделі, для яких ряд залишків буде задовольняти основним передумовам регресійного аналізу [6, с. 146]. Тому широке застосування одержали авторегресійні моделі, у яких регресорами виступають лагові змінні, тобто змінні, вплив яких в економетричній моделі характеризується деяким запізнюванням [6, с. 147]. Для побудови авторегресійних моделей була використана методика проф. Ю.І. Лернера [7], суть якої в наступному. Дано деякий ряд динаміки величини y_t . Ставиться проблема прогнозування значення величини на майбутній період за рядом попередніх значень, використовуючи деяке рівняння регресії, зокрема, лінійне

$$\tilde{y}_t = a_1 y_{t-1} + a_2 y_{t-2} + \dots + a_k y_{t-k} \quad (1)$$

з коефіцієнтами, що визначаються за методом найменших квадратів.

Доведено, що залежність (1) в тому і тільки в тому разі відображає поведінку випадкової величини у в генеральній сукупності, якщо різниця між розрахунковими значеннями $\tilde{y}_t$ за (1) і фактичними даними y_t

$$\varepsilon_t = \tilde{y}_t - y_t \quad (2)$$

є величиною незалежною від часу. Ця умова замінюється двома іншими:

а) значення ε_t нормально розподілені; б) некорельовані між собою.

З огляду на те, що ряд ε_t містить невелику кількість членів, то умова (а) не перевіряється. Для перевірки умови (б) використовується критерій Неймана. Розглядається відношення середнього квадрата послідовних різниць $\varepsilon_t - \varepsilon_{t-1}$ до середнього квадрата ε_t :

$$K = \frac{\sum_{t=k+2}^n (\varepsilon_t - \varepsilon_{t-1})^2}{n-k-1} \cdot \frac{\sum_{t=k+2}^n \varepsilon_t^2}{n'} \quad (3)$$

Для критерію K складена таблиця істотності при 5%-ному і 1%-ному рівнях значущості для різних значень $n' = n - k$ ($4 \leq n' \leq 60$). Якщо розрахункове значення K потрапляє в допустиму область при 5%-ному рівні значущості, приймаємо гіпотезу неавтокорельованості залишків ε_t і затверджуємо k -членну авторегресійну модель (1). Якщо ж K потрапляє в критичну область при 1%-ному рівні значущості, то відкидаємо гіпотезу неавтокорельованості залишків ε_t і відмовляємося від

моделі (1), при цьому намагаємося збільшити кількість членів рівняння (якщо довжина ряду дозволяє). Виходячи з цього, будуються одночленні (4) або, за наявності автокорельованості залишків ε_t , двочленні (5) авторегресійні моделі:

$$\tilde{y}_t = a_1 y_{t-1}; \quad (4)$$

$$\tilde{y}_t = a_1 y_{t-1} + a_2 y_{t-2}. \quad (5)$$

За даними, наведеними на рис. 1, складено рівняння одночленних (штрихові лінії на рис. 1) та двочленних (штрих-пунктирні лінії) авторегресійних моделей: 1) експорт торгівлі подорожами – $\tilde{y}_t = 0,84 y_{t-1}$, $\tilde{y}_t = 1,14 y_{t-1} - 0,19 y_{t-2}$; 2) імпорт – $\tilde{y}_t = 1,03 y_{t-1}$, $\tilde{y}_t = 1,3 y_{t-1} - 0,25 y_{t-2}$. При цьому побудовані авторегресійні моделі є адекватними за критерієм Неймана та прийнятними для прогнозування, тому що останні члени часового ряду потрапляють у довірчі інтервали з 95%-ною гарантійною імовірністю.

Для визначення тенденцій розвитку торгівлі туристичними послугами в Україні використаємо метод екстраполяції [8, с. 208]. Обчислимо точкові прогнози щодо їх експорту, імпорту та сальдо на 2017-2018 роки (табл. 3):

Таблиця 3. Точкові прогнози експорту, імпорту та сальдо міжнародної торгівлі туристичним послугами на 2017-2018 роки, тис. дол. США

Міжнародна торгівля туристичними послугами	2017		2018	
	одно-членна модель	дво-членна модель	одно-членна модель	дво-членна модель
експорт	173119	197111	146027	187005
імпорт	618858	630917	634906	665241
сальдо	-445739	-433806	-488879	-478236

Джерело: розраховано автором на основі [5]

Із табл. 3 видно, що у 2017-2018 роках експорт туристичних послуг Україною буде зменшуватися, а імпорт – збільшуватися, тобто негативне торговельне сальдо подорожей збережеться у майбутньому.

Висновки з проведеного дослідження. Підтверджено, що туристичні послуги є важливою складовою міжнародної торгівлі як в Україні (4 місце в експорті, перше – в імпорті), так і в світі (2 місце в експорті та імпорті). Визначено, що міжнародна торгівля подорожами віддзеркалює нерівномірний розвиток туристичної галузі України і свідчить про її неефективність через недостатню підтримку з боку держави, відсутність стратегії розвитку туристичної індустрії, погіршення матеріального становища населення і економічного стану держави в цілому, зовнішні негативні чинники та ін. Побудовано одно- та двочленні авторегресійні моделі для експорту міжнародної торгівлі подорожами: $\tilde{y}_t = 0,84 y_{t-1}$, $\tilde{y}_t = 1,14 y_{t-1} - 0,19 y_{t-2}$ і для імпорту: $\tilde{y}_t = 1,03 y_{t-1}$, $\tilde{y}_t = 1,3 y_{t-1} - 0,25 y_{t-2}$, перевірено їхню достовірність. Було обчислено точкові прогнози щодо експорту та імпорту міжнародної торгівлі туристичним послугами на 2017-2018 роки. Результати показали, що у 2017-2018 роках експорт туристичних послуг Україною буде зменшуватися, а імпорт – збільшуватися, тобто негативне торговельне сальдо подорожей збережеться у майбутньому.

1. Григорова-Беренда Л.І., Шуба М.В. Теорія і практика зовнішньої торгівлі: навч. посібник. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. 136 с.
2. World Trade Statistical Revue 2017. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2017_e/wts17_toc_e.htm (дата звернення 06.04.2018).
3. Trade Profiles 2017. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/trade_profiles17_e.pdf (дата звернення 06.04.2018).
4. Білоцерківський О.Б. Сучасний стан і перспективи розвитку міжнародного туризму в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2018. Вип. 28. Ч. 2. С. 170-173.
5. Динаміка структури експорту-імпорту послуг // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 06.04.2018).
6. Кремер Н.Ш. Эконометрика: учеб. для вузов М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. 311 с.
7. Лернер Ю.І., Білоцерківський О.Б., Гаврись П.О. Прогнозування операційних витрат із використанням авторегресійних моделей. Вісник НТУ «ХПІ». Серія «Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства». 2012. № 11. С. 129-139.
8. Лугінін О.Є., Білоусова С.В. Статистика: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 580 с.

E-mail: abelocerk@gmail.com